

ODMEVI NA DOGODKE

Carmen Unterholzer

O »CUKRČKIH«

Tema spolne zlorabe v nemški mladinski književnosti*

Dovolite, da naprej spregovorim o nekaterih premislekih, ki so me spremljali pri pisanju tega članka.

Ob temi »spolna zloraba v otroški in mladinski književnosti« se neposredno postavlja vprašanje o funkciji otroške in mladinske književnosti. Knjige imajo v idealnem primeru zelo različne funkcije; lahko kratkočasijo, lahko pa nudijo precej več: preprečujejo, senzibilizirajo, pojasnjujejo, pomagajo preboleti, anticipirajo možna ravnanja, odpravljajo tabuje, spodbujajo k razmišljanju. Funkcije književnosti pa ne povedo še ničesar o dejanskem učinku le-te. O tem še vedno vemo zelo malo. Na voljo nam je le malo empiričnih raziskav. Še vedno so odrasli tisti, ki določajo, katera knjiga je za otroke primerna in katera manj primerna. Dejanskim recipientom te književnosti, otrokom samim, je bilo doslej posvečene malo pozornosti. S tega stališča je problematično govoriti o učinkovanju otroške in mladinske književnosti.

Knjige na temo spolne zlorabe bi naj imele terapevtsko funkcijo, in bi morale nuditi pomoč v stiski. Ali to izpolnjujejo ali ne, od tega je med drugim odvisna njihova kvaliteta. Kljub temu, da je na voljo malo empiričnih dejstev, menim, da

knjiga ob pravem trenutku ne more delati čudežev, vendar lahko vsaj pomaga in nudi zaslonbo. Lastne bralne izkušnje mi to potrjujejo.

Še nekaj moram povedati: Doslej je bilo opravljenih komaj kaj raziskav o spolni zlorabi v otroški in mladinski književnosti. Vse kar je najti na nemškem govornem področju, so trije članki, tri kratke recenzije otroških knjig na to temo. Torej ne morem poseči po nobenem predhodnem delu. Moj namen je predstaviti nekaj knjig in pokazati, kako je spolno nasilje literarno obdelano/predstavljeno. Pri tem ne gre za vrednotenje te književnosti v smislu »priporočljiva« oz. »ni priporočljiva«. To je naloga drugih.

Otroške knjige bi naj izostrile otrokov pogled na svet in to je lahko začetek književnosti o spolni zlorabi.

»Spoznanje, da obstajajo posilstva, v zakon prodira počasi. O tem, da v družini prihaja tudi do spolnega nasilja nad hčerami, se ne govori. (...) V dekliski zavesti spolno nasilje v družini ne obstaja. Očetje niso storilci, ampak zaščitniki. To pri deklakah ne povečuje le zaupanja in sproščenosti, ampak tudi šok, občutke krivde in popolno nemoč, če se potem dejansko kaj zgodi.«¹

* Referat je bil v okviru dnevov mladinske književnosti (mednarodnega srečanja mladinskih pisateljev, ki ga organizira avstrijska mladinska revija Perplex) maja 1992 predstavljen na Pedagoški fakulteti v Mariboru.

Z izrazom »nemški« tukaj označujemo književnost vseh nemško govorečih dežel.

¹ Kavemann, Barbara/Lohstöter, Ingrid: *Väter als Täter. Sexuelle Gewalt gegen Mädchen* Reinbek/Hamburg 1984, str. 7

Tovrstna književnost mora torej predvsem preprečevati, senzibilizirati in pojasnjevati. Nenazadnje še vedno obstajajo deklice, ki mislijo, da to, kar se dogaja njim, sploh ne obstaja, da so edine na svetu, ki jim je storjena sila, in zato krivdo iščejo pri sebi.²

Da bi se izgonila nesporazumom, bom definirala pojem, »spolna zloraba«.

»Kaj razumemo pod spolno zlorabo? Vse tisto, kar daje deklici občutek, da ni zanimiva in pomembna kot človek, ampak, da smejo moški z njo prosto razpolagati; da postane pomembna šele kot spolni objekt; da sta njena telesna privlačnost in telo samo namenjena vzbujanju moške 'sle'. K temu spada vsak samovoljni poseg, ne glede na to, če so to skrivni, previdni dotiki, ki jih deklica mora prenašati ali celo sama 'izvajati', izsiljeno oralno občevanje ali pravo posilstvo.«³

Tako definirata spolno nasilje Barbara Kavemann in Ingrid Lohstöter. Prva je sociologinja, druga pravnica – skupaj sta izdali eno izmed prvih poljudnoznanstvenih del o spolni zlorabi na nemškem govornem področju. Torej: skrivni, previdni dotiki, izsiljeno oralno občevanje in pravo posilstvo – so dejstva spolne zlorabe. Sama bi k temu dodala še dve dejstvi, žaljive puhlice in žaljive poglede. Odločilna kriterija za določitev spolne zlorabe sta dekletovo doživljanje in spolne norme, ki veljajo v družini.⁴

Spolna zloraba ima stoletja dolgo tradicijo, vendar se je do začetka osemdesetih let o tem komajda govorilo. Šele v zadnjih letih pričenjajo predvsem ženske odpravljati ta tabu. Prva dela o »spolnem nasilju« so nastala v Ameriki: delo Susan Miller *Proti naši volji. Posilstvo in moška nadvlada* («*Gegen unseren Willen. Vergewaltigung und Männerherrschaft*»)⁵ je v

demškem jeziku izšlo leta 1980, delo Florence Rush *Najbolje varovana skrivnost* (*Das best gehütete Geheimnis*)⁶, v katerem pisateljica raziskuje zgodovinski kontekst zlorabe in njeno tradicijo, pa je bilo v nemščino prevedeno leta 1984. Delo Alice Miller *Pozabiti moraš* (*Du sollst nicht merken*)⁷ je bilo eno prvih na nemškem govornem področju, ki se je ukvarjalo s temo spolne zlorabe. Za razliko od ostalih avtoric pa Millerjeva ne razločuje spola storilcev in žrtev in tako zamegli jasna razmerja moči. Kavemannova in Lohstötterjeva sta leta 1984 napisali delo *Očetje kot storilci* (*Väter als Täter*), iz katerega je bilo že citirano, in ki medtem že sodi med standardna dela tega področja. Leta 1990 je Ursula Enders izdala knjigo *Nežna sem bila, bridko je bilo* (*Zart war ich, bitter war's*), ki je pomembna podlaga za razpravo o spolni zlorabi. Endersova je strnila pomembne rezultate različnih raziskav in daje praktične pobude staršem, pedagoginjam/pedagogom in zdravnicam/zdravnikom, kako lahko otroke obvarujejo pred spolno zlorabo in že zlorabljenim pomagajo.

Večina avtoric omenjenih poljudnoznanstvenih knjig dela pri različnih skupinah za samopomoč, za klic v sili, v delovnih skupinah, posvetovalnicah za deklice in pri drugih ženskih projektih. To so torej ženske, ki izhajajo iz kroga avtonomnih ženskih gibanj.

Vsako tretjo minuto žrtev, vsaka četrta ženska je prizadeta

Danes nam je že na voljo nekaj verodostojnih podatkov o spolni zlorabi. O teh bi rada na kratko spregovorila, ker jih na tak ali drugačen način ponovno najdemo tudi v delih za otroke in mladino. Navedla

² Kavemann/Lohstöter, str. 8

³ Kavemann/Lohstöter, str. 19

⁴ Prim. tudi: Enders, Ursula (izd.) *Zart war ich, bitter war's. Sexueller Mißbrauch an Mädchen und Jungen. Erkennen – Schützen – Beraten*. Köln 1990, str. 22

⁵ Brownmiller, Susan: *Gegen unseren Willen. Vergewaltigung und Männerherrschaft*. Frankfurt/M. 1980

⁶ Rush, Florence: *Das bestgehütete Geheimnis: Sexueller Mißbrauch*, Berlin 1984

⁷ Miller, Alice: *Du sollst nicht merken*. Frankfurt/M. 1983

bom le nekaj najpomembnejših podatkov – kdor bi rad natančneje informacije, mu svetujem delo Ursule Enders *Nežna sem bila, bridko je bilo*.

V Avstriji vsako leto prijavijo ca. 500 primerov spolne zlorabe otrok, vendar domnevajo, da je dejansko število spolno zlorabljenih otrok 10.000 do 25.000.⁸ Raziskave v Nemčiji govorijo o 150.000 do 300.000 žrtvah letno, kar pomeni približno vsake tri minute ena. Rezultati ameriških raziskav so potrdili, da je vsaka četrta ženska bila kot otrok izpostavljena spolnemu nasilju. Žrtve spolne zlorabe so večinoma dekleta, le majhen odstotek je fantov. So različnih starosti, spolno zlorabo pa so ugotovili celo pri trimesečni deklici, 75% zlorabljenih deklic je starih manj kot 20 let. V večini primerov traja zloraba nekaj let; čim tesnejša je socialna in čustvena vez med storilcem in žrtvijo, toliko intenzivneje, nasilneje in dlje traja spolno izkoriščanje. Izguba zaupanja, molk, občutki krivde in sramu, strah, dvom v lastno zaznavanje, zaprtost vase so osnovni občutki zlorabljenih deklet. V neki nizozemski raziskavi⁹ iz leta 1988 o poskusih samomora pri ženskah se je pokazalo, da jih je od 100 imelo 75 izkušnje s spolnim nasiljem. Le redko lahko žrtve o zlorabi govorijo, pogosto najdejo drug način izražanja. Tako na primer otroške risbe in otroške igre pogosto navajajo k sklepu, da je bil otrok spolno zlorabljen. Dekleta iz družin s togo spolno moralo so znatno pogosteje žrtve spolne zlorabe, kot dekleta iz družin z emancipirano spolno vzgojo; isto velja za dekleta iz avtoritarno strukturiranih družin. Tudi te so tako v družini, kakor tudi izven nje v še posebej veliki nevarnosti, da bodo spolno zlorabljene. Dolgoročne posledice spolne zlo-

rabe so odločilno odvisne od tega, kako okolje reagira na spolno zlorabo in kako štiti prizadete. Rezultati ameriških raziskav iz leta 1985¹⁰ dokumentirajo, da prizadeto deklet, ki odkrito govori o svojih izkušnjah spolne zlorabe, v povprečju najprej šest oseb zamen prosi za pomoč, preden ji sedma verjame.

Storilci so iz vseh socialnih slojev in le čisto majhen del je žensk. Michael Baurmann, ki je po nalogu Zveznega urada za kriminaliteto v Wiesbadnu napisal študijo na temo »*Spolnost, nasilje in psihične posledice*«¹¹, navaja, da je storilk 0.4%. Po navadi so storilci moški, ki jih dekleta dobro poznajo, pogosto so celo člani lastne družine, često tudi iz kroga znancev.

Če spolno zlorabo omejimo samo na problem družine, nam to popači dejstva, da prihaja do spolnih zlorab tudi v javnih ustanovah (v domovih, bolnišnicah, šolah, na delovnih mestih).

Spolna zloraba je zloraba moči, ki jo zlorablajo predvsem moški pri dekletih, torej iz šibkejših. Zaradi socializacije, ki je pogojena s spolom, so moški dojemljivi za spolno nasilje. Že od rojstva se učijo, da so privilegiji njihova pravica, agresivnost pa njihova narava. O moški spolnosti se zato govori kot o neobvladljivi sili.¹²

Spolna zloraba kot tema v leposlovju

Istočasno ko spolno nasilje postaja tema strokovne in poljudnoznanstvene literature, postaja tudi motiv v leposlovju. Predvsem ženske pišejo o svojih izkušnjah s spolnim nasiljem. Pri tem gre zelo pogosto za avtobiografski roman. Leta 1975 je francoska avtorica Marie Cardinal v delu *Senčna usta (Schattenmund)*¹³ poleg pro-

⁸ *Sexueller Mißbrauch von Kindern in Österreich*. Studie des Bundesministeriums für Umwelt, Jugend und Familie, Wien 1991, str. 22.

⁹ Rothen, Judith: *Alles noch einmal durchleben*. In: *Verein zur Weiterbildung für Frauen* 1988

¹⁰ CAPP (Child Assault Prevention Project): *Strategies for free Children*. Columbus, Ohio 1985

¹¹ Baurmann, Michael: *Sexualität. Gewalt und psychische Folgen. Eine Längsschnittuntersuchung bei Opfern sexueller Gewalt und sexueller Normalverletzung anhand von angezeigten Sexualkontakten*. BKA-Forschungsreihe, Bundeskriminalamt Wiesbaden, Band 15, 1983

¹² Prim. Enders, Ursula: str. 35/36

¹³ Cardinal, Marie: *Schattenmund. Roman einer Analyse*. Reinbek/Hamburg 1977

blematičnega odnosa med materjo in hčerjo tematizirala tudi spolno zlorabo. Kot »avtentični roman« je bilo opredeljeno delo Liane Dirks *Preljubi strah (Die liebe Angst)*¹⁴, ki je izšlo leta 1986. Citiram s knjižnega zavihka: »To delo primarno ne smemo razumeti kot študijo o nekem primeru ali kot gorečo obtožnico. Knjiga želi prikazati travmatično dogajanje in njegove duševne posledice iz perspektive otroške žrtve.«

Zgodba spolno zlorabljenе hčerke z naslovom *Za strahom pride sramota (Zu der Angst kommt die Scham)*¹⁵ avtorice Jacqueline Spring je v Ameriki izšla leta 1987, v Nemčiji pa leto pozneje. Skupna točka omenjenih literarnih obravnav je perspektiva: vedno pripoveduje žrtev.

Drugače je v romanu Elfride Czurda, *Enkrat ni nobenkrat*, ki je izšel leta 1987:

čkaposimmedelajtegaprosimpustim-
očkaneočkane!

(...) Edith. Enajst let. Enkrat je Kajnovu znamenje (Einmal ist Kain Mal). Oko gospoda Kernerja je ujelo plen. Ta drža od strahu. Mota svojo litanijo. Poskuša se osvoboditi s prošnjo. Ekstatično moleduje za milost. Je ne najde. Oko gospoda Kernerja je že storilo silo. Kmalu mu bo sledil tudi gospod Kerner. oočkaposim-
ne.«¹⁶

Edith je Kernerjeva hči, Kerner pa glavna oseba v istoimenskem romanu Elfride Czurda. Ker je pisana strogo iz perspektive storilca – žrtev ne govori, pri čemer Czurdova sledi resničnosti – se ta roman jasno razlikuje od vseh ostalih literarizacij. Stiliziran jezik, nenavadne metafore, trpek humor in predvsem izbrani zorni kot preprečujejo – za razliko od vseh ostalih prej omenjenih romanov – identifikacijo. Vendar pa vse literarne

obdelave travme »spolna zloraba« odsevajo resničnost. Potrjujejo ali zrcalijo že omenjena dejstva: Storilci izhajajo iz vseh družbenih slojev, iz družinskega kroga, zloraba traja več let, okolje je do tega ravnodušno, pogost poskus rešitve je tudi v literaturi samomor.

Spolno nasilje v otroški in mladinski književnosti

Približno sočasno – le leto ali dve pozneje – kot se tema spolne zlorabe pojavi v književnosti za odrasle, postane tudi predmet mladinske književnosti. Velik del teh otroških in mladinskih knjig prihaja iz Amerike, Nemčije in iz Nordijskih dežel, kot sta Norveška in Švedska.

Precejšen del otroške književnosti, ki je bila napisana na to temo, predstavljajo slikanice. Slikanice se pričnejo tam, kjer storilci vidijo svoje možnosti. Večina spolno zlorabljenih deklet, se nikoli ni naučila reči »ne«. Ta nezmožnost reči »ne« pri njih vzbuja občutek, da privoljujejo v dejanje, s čimer je povezan tudi občutek krivde. Zaradi tega si literatura prizadeva dekletom posredovati nasvete, kako lahko postanejo močne, samozavestne, kako se lahko uveljavijo, in dejstvo, da same odločajo o svojem telesu. Na ta način naj bi dekleta bolje obvladovala svoja čustva in jih jemala resno. Funkcijo te literature torej lahko označimo kot preventivno.

Že leta 1944 je v Berlinu izšla slikanica Šveda grofa Björna von Rosna z naslovom *Pravljica o neposlušni Adeli-Sofi in njenih groznih srečanjih s povodnim možem (Das Märchen von der ungehorsamen Adeli-Sofi und ihrer furchtbaren Begegnung mit dem Wassermann)*¹⁷. Adeli-Sofi se mora osvoboditi iz kreppljev

¹⁴ Dirks, Liane: *Die liebe Angst*, Roman. Reinbek/Hamburg 1986

¹⁵ Spring, Jacqueline: *Zu der Angst kommt die Scham. Die Geschichte einer sexuell mißbrauchten Tochter*. München 1987

¹⁶ Czurda, Elfride: *Kerner*. Ein Abenteuerroman. Reinbek bei Hamburg 1987, str. 23

¹⁷ Björn Graf von Rosen: *Das Märchen von der ungehorsamen Adeli-Sofi und ihrer furchtbaren Begegnung mit dem Wassermann*. Zürich 1987

povodnega moža. To poskuša doseči s kričanjem. Björn von Rosen na koncu knjige iz zgodbe izluči moralo:

»Če le dovolj kričiš,
lahko marsikaj dosežeš – tudi pri povodnem možu.«

Zgodbi na rob: Takoj po izidu je »Reichschrifttumskammer« (najvišji organ, ki je dajal dovoljenje za tisk) celotno naklado zaplenil in jo označil kot »popačeno umetnost («entartete Kunst»). Rešili so le nekaj izvodov, in šele leta 1987 so knjigo ponovno izdali. Knjiga Mercer Meyer *Pod mojo posteljo je krokodil (Da liegt ein Krokodil unterm meinem Bett)*¹⁸ opisuje strah majhnega dečka pred nočno pošastjo, ki leži pod njegovo posteljo in je nevidna za vse, razen zanj. To nočno pošast deček na zelo domiseln način sam prežene. Nočne pošasti so zelo pogosta podoba pri otrocih, ki so bili spolno zlorabljeni. Besedilo Meyerjeve zato opogumlja k samopomoči.

Leta 1984 Aliki v ZDA napiše delo *Čustva so kot barve (Gefühle sind wie Farben)*¹⁹, tri leta za tem pa delo izide tudi v nemščini. Aliki v kratkih zaporednih slikah in z malo besedami opisuje različna čustva. Otroke spodbuja k zaznavi prijetnih in neprijetnih čustev, jih uči, kako jih obvladati in se o njih pogovarjati.

Marion Mebes, ustanoviteljica Donne Vite²⁰ in soustanoviteljica posvetovalnice za dekleta in žene »Divja voda« («Wildwasser») v Berlinu, se kot socialna delavka že vrsto let ukvarja s temo spolnega nasilja. Zdaj se je predstavila tudi kot avtorica dveh slikanic. Obe deli *Nobenega*

*poljuba na ukaz (Kein Küsschen auf Kommando)*²¹ in *Nobenega dotika na ukaz (Kein Anfassen auf Kommando)*²² sta izšli pri založbi Donna Vita. V delu *Nobenega dotika na ukaz* Marion Mebes takole opisuje, kaj ljudi motivira, da pišejo tovrstne knjige:

»Lepi dotiki so čudoviti, toda od smešnih in odvratnih te pogosto boli želodec. Včasih niti ne opaziš takoj, kako ti je ob določnem dotiku, ali pa preprosto ne veš, kaj lahko storiš, če te preplavijo smešni občutki.

O tem smo pripravili slike in pesmi. Zagotovo boš velik del tega prepoznal. Morda pa poznaš tudi povsem drugačne dotike.

Zdi se nam, da morate imeti možnost, da smete sami odločati, kdaj, kako in kdo se vas bo dotaknil.

Zato delamo take knjige.«

Knjige na to temo je težko razvrstiti po starostnih stopnjah, vendar sem – po svojih raziskavah in branju – dobila občutek, da jih za otroke med osmim in dvanajstim letom skorajda ni. Delo ameriške pisateljice Oralee Watcher *Skrivaj se počutim ogroženo (Heimlich ist mir unheimlich)*²³, ki je leta 1985 izšlo v ZRN, je verjetno eno izmed redkih, ki je namenjeno otrokom v tej starosti. Knjiga *Skrivaj se počutim ogroženo* vsebuje štiri zgodbe, v katerih odrasli poskušajo poseči v otrokovo intimnost, vendar se jim le-ta uspešno postavi po robu. V predgovoru piše:

»Če se te kdo dotakne na tebi neprijeten način, te to verjetno vznemiri. Mogoče se ti zdi, da so te premagali ali k

¹⁸ Meyer, Mercer: *Da liegt ein Krokodil unterm meinem Bett*. Hamburg 1991 (prva nemška naklada 1988)

¹⁹ Aliki: *Gefühle sind wie Farben*. Weinheim und Basel 1987

²⁰ Donna Vita je specializirana prodajalna in založba za materiale proti spolni zlorabi. Pri tej založbi je izšel tudi katalog, ki ga je sestavila Marion Mebes, kjer je navedena vsa sekundarna in primarna literatura o temi »spolna zloraba«. Naslov: Donna Vita, c/o Marion Mebes, Postfach 610 117, Willibald-Alexis-Str. 1, 1000 Berlin 61

²¹ Mebes, Marion/Sandrock, Lydia: *Kein Küsschen auf Kommando*, Berlin 1988

²² Mebes, Marion/Sandrock, Lydia: *Kein Anfassen auf Kommando*, Berlin 1991

²³ Wachter, Oralee: *Heimlich ist mir unheimlich*. Zürich, Köln 1985

temu prisilili. Mogoče si obljubil, da o tem nikomur ne boš pripovedoval in da bo dotik ostal tvoja »skrivnost«. Te zgodbe ti kažejo, kako lahko paziš nase, če se tebi ali kateremu izmed tvojih prijateljev kdo preveč približa.«²⁴

Besedila, ki jih bom sedaj predstavila, spadajo že k mladinski književnosti.

Lee Hadley in Ann Irwin sta leta 1985 napisali enega izmed prvih mladinskih romanov na temo spolnega nasilja nad deklicami. *Najdražja Abby (Liebste Abby)* – tak je naslov romana – je napisan iz perspektive dečka Chipsa, ki se je zaljubil v deklico Abby. Dogajanje je postavljeno v višji sloj, Abbyn oče – storilec – je priznan zobozdravnik v majhnem mestu. Navzven je z družino vse v redu. O spolni zlorabi Abby zvejo bralke/bralci šele proti koncu knjige. In če se Abby včasih ne bi šudno obnašala, ne bi nihče ničesar opazil. Čudna so tudi vprašanja, ki jih Abby postavlja sebi in drugim: »(...) Se ti je že zdaj zdelo, da si na dveh mestih istočasno, čot da bi sploh dvakrat obstajal?«²⁵ Kakor potrjujejo raziskave o spolni zlorabi, tudi Abby molči o zlorabi – a jo kljub temu vedno znova nakazuje. Po tem, ko je fantu zaupala »najbolje varovano skrivnost«, se le-ta spomni situacij, ki bi ga nanjo lahko opozorile:

»Spomnil sem se (deček C.U.), kako sem Abby pripovedoval o znaku za prodajo novih in rabljenih avtomobilov: Nov, rabljen, zlorabljen. Meni se je zdelo neznanško smešno. Zdaj sem se zdrznil. Nič čudnega, da se Abby ni smejala; zanjo je bila to življenjska mora.«²⁶

S Chipsovo pomočjo in podporo njegove matere, se Abby končno uspe osvoboditi more, ki se imenuje oče. Terapevtska pomoč ji omogoči nov odnos do svojega telesa:

»To je moje telo, in pripada meni. Nikoli in pod nobenim pogojem komurkoli drugemu. To je samo moje telo. In nikoli mi ni treba dovoliti, da se me kdo dotakne, razen, če to sama želim.«²⁷

Tega, kar je na videz samo po sebi umevno, se je treba s težavo šele naučiti. Domnevamo, da mladinska dela, v katerih so glavne osebe dekleta, prvenstveno še vedno tudi berejo dekleta. Knjiga Hadley in Irwinove pa odpira možnost, da jo bodo brali tudi mladostniki, ker se v glavni vlogi pojavlja fant. To je aspekt, ki se mi zdi pri obravnavi te knjige zelo pomemben.

Leta 1986 je prvič izšlo mladinsko delo Margret Steenfatt *Nela. Dekle se ne uporablja (Nela. Das Mädchen ist nich zu gebrauchen)*. Margret Steenfatt se je rodila leta 1935 v Hamburgu, in je že od sedemdesetih let svobodna pisateljica. Znana je postala predvsem kot avtorica otroških knjig. Poleg biografij za otroke²⁸ je Steenfattova vedno znova pisala o kočljivih temah, o uživanju mamil²⁹, o ubežnikih³⁰, o mladinskem kriminalu³¹ in o otrocih ločenih staršev³². Z delom *Nela. Dekle se ne uporablja*³³ se je dotaknila še enega delikatnega področja, namreč spolne zlorabe. To je eno izmed prvih del s to temo, napisano na nemškem govornem področju. Za razliko od drugih knjig, ki se ukvarjajo s to temo, piše Steenfattova senzibilneje, obzirneje. Pripoveduje iz

²⁴ Prav tam, str. 5/6

²⁵ Hadley Irwin: *Liebste Abby*. Weinheim 1987, str. 91

²⁶ Prav tam, str. 113

²⁷ Prav tam, str. 147

²⁸ Steenfattova je napisala biografije o ekspresionistični slikarki Pauli Modersoh-Becker, o Beethovnu in o Charliju Chaplinu.

²⁹ Steenfatt, Margret: *Die sanften Banditen*. Baden-Baden 1976

³⁰ Steenfatt, Margret: *Das Schülertelefon*. Baden-Baden 1979

³¹ Steenfatt, Margret: *Tiger, lass dich nicht erwischen*. Baden-Baden 1980

³² Steenfatt, Margret: *Anshi ist doch 'ne Hexe*. Die Geschichte von einer, die sich nichts vormachen lässt. Reinbek/Hamburg 1985

³³ Steenfatt, Margret: *Nela. Ein Mädchen ist nicht zu gebrauchen*. Reinbek/Hamburg 1986

zornega kota prizadete deklice, s katero se bralka zato lahko neposredno identificira. Avtorica nas sooči s tremi »relativno nedolžnimi« nasilnimi scenami, kljub temu gre očitno za spolno zlorabo.

Ko se Nelina mama poroči, dekletu več ne posveča dovolj pozornosti. Svojega očima Mathiasa pa Nela ne mara. V taki situaciji spozna Wolfganga, Mathiasovega prijatelja. Uživa njegovo vpljudnost in pozornost:

»Še nikoli ni bil moški za Nelo storil vse, niti oče, niti Mathias.

Wolfgang je bil prvi, ki ji je govoril o ljubezni.

Kako zelo si je Nela želela, da bi jo kdo imel rad.«³⁴

Wolfgang se Neli počasi približuje, najprej le s tihimi dotiki vratu, prsi, z dotiki, pri katerih se Nele že počuti zbagano. Toda Wolfgang želi več in prisili jo v »nežnosti«. Po nekaj nasilnih situacijah začenja Nela dojemati, da to nima nič opraviti z ljubeznijo.

»Sploh me nima rad, je premišljevala. (...) Nikoli me ni imel rad.«³⁵

Tako kot v prejšnjem romanu, zlorabljen dekle tudi tukaj reagira z nemočjo in s strahom. Za razliko od Abby pa Neli uspe, da se sama, na lastno podbudo reši.

Steenfattova je v svojem mladinskem delu zelo jasno prikazala čustveno razdvojenost, v kateri se znajde dekle v taki situaciji. Po eni strani uživa v pozornosti, po drugi strani pa jo ustrahujejo grožnje in izsiljevanja storilca. Tudi jezikovno je Steenfattova dejanje prikazala na zelo senzibilen način. Namesto, da bi nasilne scene natančneje opisala, Nelina čustva in misli prikazuje v asociacijskih verigah:

»Nela se zdrzne in odskoči, hotela je povleči roko, toda Wolfgang jo je močno držal.

Punčkinu dlan,
punčkinu roko,
iz blaga ali iz plastike, brez občutka.

Nehaj! Nehaj! je Nela prosila brez besed, brez glasu, čisto vase zaprto, omrtvičeno.«³⁶

ali
»Daj, dotakni se me zdaj! je zahteval. To vendar rada storiš zame?

Nela je nehala dihati, ni se premaknila, Lesena lutka

marmorni kip,
ki ni mogel slediti ukazu,

ni hotel slediti,
ki ni hotel slišati.«³⁷

Leta 1989 je bilo delo dramatizirano in je doživelo prazvedbo v westfalskem deželnem gledališču.

Heidi Glade-Hassenmüller je ob nekem branju iz svojega dela »Lahko noč, cukrček«³⁸ dejala, da gre za avtobiografsko zgodbo. Če ne bi zvenelo preveč cinično, bi lahko roman Glade-Hassenmüllerjeva imenovali ženski vzgojni in razvojni roman. Zasnovan je kronološko, bralka spremlja dovršen del razvojnega procesa protagonistke: od začetkov samovoljnih spolnih posegov do končne osvoboditve.

Dejanje se odvija takoj po koncu vojne, konec štiridesetih in v petdesetih letih. Gabijina mati se po očetovi smrti poroči z njegovim vojnim tovarišem. Gabi postane očimov cukrček.

»Mi boš povedal kakšno zgodbo? je prosila Gabi. Zgodbico, ja, počakaj malo. Očka je premišljeval. Nekoč je živela majhna deklica, ljubka in sladka, tak pravi cukrček. Gabi se je zahihitala. To bo zagotovo prav smešna zgodba. Kajti ta cukrček je bila vendar ona sama. Cukrček je imel zelo nežen obrazek, dolg labodji vrat, in pod njim dve majhni dojki, kot dva graha. Gabi se je morala glasno zasmejati, kakšna šaljiva zgodba!

³⁴ Prav tam, str. 88

³⁵ Prav tam, str. 112/113

³⁶ Prav tam, str. 86/87

³⁷ Prav tam, str. 112/113

³⁸ Glade-Hassenmüller, Heidi: *Gute Nacht, Zuckerpüppchen*, Frankfurt/M., Wien 1992

Pst, je rekel očka in položil prst na usta.

Mama ne sme nič slišati, ker bo sicer jezna. Gabi je prikimala in se privila k očku. In majhen cukrček je imel majhen, suh trebuh. Očka je s prsti pobožal njen trebuh. Gabi bi se skoraj spet zasmejala, ker jo je žgečkalo, vendar je smeh hitro požrla.

In kaj še ima cukrček?

Očkovi prsti so zdrsnili za njene spodnje hlačke in jo pobožali po njeni mucici. Gabi je prestrašeno stisnila noge.

Tega se ne sme, je rekla. Vendar je očka ni slišal, njegovi prsti so jo boleli, ko se je stlačil med njene noge.

(...)

V zgodbi je vse dovoljeno. Božal jo je. Ti to ni všeč? Gabi je močno priprla oči. Ne, je rekla. Nehaj, to je neumna zgodba.

Nočem nehati, je tiho rekel očka, in zvenelo je podobno kot takrat, ko je pretepel Achima. Blisk brez grmenja. S prsti je vrtal še globlje. Meni je všeč, je dejal in silovito dihal. Čez nekaj časa je nehal, potegnil roko izza njenih hlačk in jo plosknil po ritki.

Glej, da ne poveš mami! Zelo jezna bo nate, jaz pa te tudi več ne bom maral. To je zdaj najina skrivnost.«³⁹

Ta scena, ki se odvija na kavču v kuhinji, po avtoričini pripovedi predstavlja prvi samovoljni poseg v Gabijino spolnost, sledi jih še več, kar traja vrsto let. Gabijino telo prekriva nenehno vnet izpuščaj – avtorica ga imenuje »živa meja« – njenega klica na pomoč pa ne razume noben zdravnik. Gabi prehodi vse postaje spolne zlorabe: postane ubežnica, samomorilka, pijanka. Stalna in nenehno prisotna ogroženost z očímove strani je Gabi pripeljala do naslednjega predloga:

»Za dvakrat na teden se je očka dogovoril z Gabi. V petek opoldne, ko je mama hodila nakupovat, in v ponedeljek zvečer. (...) Dvakrat na teden se je dalo vzdržati. Sicer jo je pustil pri miru. (...) Njeno upanje je bil čas. Nekoč bo odrasla. Potem bo lahko odšla kamor bo hotela, potem ne bo nihče več imel oblasti nad njo.«⁴⁰

Odraslost in polnoletnost sta osrednja pojma romana, ki Gabi pomenita upanje. Še zadnjič jo oče pretepe, Gabi dobi pretres možganov in odpeljejo jo v bolnico. Po odpustu iz bolnice zdravnik vztraja pri tem, da jo predčasno razglasijo za polnoletno.

Lahko noč, cukrček jasno kaže na domnevno samoumevnost tovrstne moške spolnosti. Oče ne zlorablja samo Gabi, ampak tudi njeno prijateljico, petnajstletna sosedova hči pa z njim zanosi. Stavki, kot so »Vzamem si, kar potrebujem«⁴¹ ali »Vedno dobim vse, kar hočem«⁴² nedvomno kažejo na željo vladati ženskam. Pisanje Heidi Glade-Hassenmüller je neprizanesljivo. Bralkam ničesar ne prihrani. Njen roman je malo bolj neusmiljen, kot pripoved Steenfattove Nella. Pisateljica je povedala, da so bila potrebna dolga leta terapij, preden je lahko napisala knjigo.

Roman je prvič izšel leta 1989, leta 1992 pa je doživel ponatis. To jesen bo izšlo nadaljevanje dela *Lahko noč, cukrček*. V njem avtorica obravnava učinke dolgoletne spolne zlorabe na Gabijina poznejša leta. V spremni besedi Kavemanova prikazuje, kako zapleten je bil Gabijin položaj, kako malo možnosti je pravzaprav imela, da bi se temu izognila. Vendar pa pokaže na možnosti, ki jih imajo dekleta danes, če jih spolno zlorablajo:

»Vedno več deklet danes spoznava, da se kaj takega ne dogaja le njim, da obstajajo ženske, ki se na to spoznajo, ki jim verjamejo in jim lahko nudijo pomoč.

³⁹ Prav tam, str. 19

⁴⁰ Prav tam, str. 88

⁴¹ Prav tam, str. 37

⁴² Prav tam, str. 83, str. 130

To je zasluga žensk, ki so kot deklice same morale prenašati, da so jih očetje ali drugi moški spolno zlorabljali in ki so pozneje kot odrasle ženske začele o tem javno razpravljati, obveščati ostale ženske in dekleta ter ustanovljati posvetovalnice in skupine za samopomoč.«⁴³

Isolde Heyne, ki je leta 1985 dobila nemško nagrado za mladinsko književnost, opisuje travmatsko izkušnjo nekega posilstva. Če se Fanny v istoimenskem romanu kdo preveč približa, se pred njo pojavi vedno ista slika:

»To je bila spet slika, ki jo vedno znova spremlja v sanjah: Ulrichov obraz je postal nejasen, postal je stokajoča in sopihajoča spaka, in tudi bolečina, od katere se je skoraj onesvestila, je bila spet tu. Bolečina, ki ji je skoraj razparala telo. In sovraštvo se je spet pojavilo. Sovraštvo do moškega, ki ji je to bolečino prizadejal in ki bi to vedno znova tudi storil. Ki bi jo pretepel, da bi bila polmrtva, samo da bi molčala...«⁴⁴

Fanny ne ve, od kod izvira ta strah, toda njena mama se še dobro spominja:

»V njej so se prikazale slike, ki so jo dolga leta pregnajale. Oblita s krvjo, pretepena in posiljena, se je Fanny zgrudila ob podeželski cesti. (...) Osem let ji je bilo takrat. Nezavesno so jo pripeljali na oddelek za intenzivno nego. Nekaj dni je bila v šoku, komaj se je dalo z njo govoriti. Previdno in po koščkih so izvedeli najnunjše.«⁴⁵

S Fanny se niso o tem nikoli več pogovarjali. Od starejše sestre izve, kaj pomeni ta strah in od kod izvira. V enaintridesetih poglavjih pripoveduje Heynejeva v delu *Smešna Fanny (Funny Fanny)* na zelo obziren način o Fannyjinih odkritjih, strahovih, sovraštvu. Delo je napisano v različnih perspektivah. Enkrat pri-

poveduje Fanny, potem nadaljuje mati, njene pripovedi pa nadaljuje starejša hči Doris. V posamezne različne perspektive so vpleteni Fannyjini zapiski iz dnevnika. Skozi različne perspektive po eni in skozi Fannyjine zapiske po drugi strani je tema spolne zlorabe prikazana na zelo različnih način. Različni načini ravnanja postanejo razumljivi in predstavljeni. To je lepo vidno v podobi matere. Medtem ko je podoba matere v drugih delih, ki smo jih tukaj omenili, v večini primerov zelo negativna, je Heynejeva prikazala, zakaj je mati o dogodku dolga leta molčala. S tem ji sicer ni oproščeno, vendar pa marsikaj postane bolj razumljivo.

Smešna Fanny se še po dveh drugih lastnostih razlikuje od do sedaj obravnavanih knjig. Ne tematizira samo posledic posilstva na Fanny, ampak na celotni družini. Heyne je tudi edina, ki predstavi storilca, kaj se je z njim zgodilo, kaj ga je pripravilo do tega dejanja. Vendar pa pisateljica pri tem zapade v tipični kliše storilcev: storilec spolne zlorabe je prikazan kot neprišteven. Ravno temu pa nasprotujejo sociologinje, ki raziskujejo spolno zlorabo. Rich Snowdon, ameriški psihoterapevt, ki se ukvarja s storilci spolnih zlorab, potrjuje mnenje sociologinj: Moški, ki spolno zlorabljajo, niso nobena posebna vrsta moškega, niso psihopati, ampak natančno vedo, kaj počnejo in menijo, da je to njihova pravica.⁴⁶

Predstavila in označila sem lahko nekaj knjig na temo spolne zlorabe. Mogoče sem koga spodbudila k razmišljanju. Dve stvari tukaj izstopata:

1. Literarnih obravnav moških kot žrtev, oziroma besedil, v katerih bi bila snov spolno zlorabljen deček, je še zelo malo.

⁴³ Prav tam, str. 162

⁴⁴ Heyne, Isolde: *Funny Fanny oder die Angst vorm Schwarzen Mann*, Reinbek, str. 37/38

⁴⁵ Prav tam, str. 18

⁴⁶ Snowdon, Rich: *Working with Incest Offenders*, in *Aegis* 35/1982, cit. po Kavemann/Lohstoter, str. 96

2. Opazno je nadalje, da vse opisane knjige močno odsevajo resničnost. Izgleda, da se fiktivnost in resničnost tukaj ujemata. Poskus abstrakcije in distance (kar se da doseči n.pr. s tem, da izberemo drugo perspektivo, ne perspektivo žrtve) je v predstavljeni literaturi komaj zaznaven.

Uvodoma sem omenila različne funkcije, ki jih ima literatura v idealnem primeru. Na koncu bi rada izrazila željo, da bi tem besedilom o spolni zlorabi uspelo odrasle senzibilizirati, otroke pa obvarovati in jim pomagati, da bodo kos že storjenemu.

Prevedla: Vesna Kondrič Horvat

Zusammenfassung

Ziel dieses Artikels ist es, Kinderbücher zum Thema »Sexuelle Gewalt« vorzustellen und die literarische Verarbeitung des Themas darzustellen. Zunächst werden einige theoretische Arbeiten über den sexuellen Mißbrauch besprochen, welche diese Debatte entscheidend beeinflussen. Dem folgen einige empirische Daten, die die Aktualität des Themas bestätigen. Ein beachtlicher Teil der Kinder- und Jugendliteratur, die sich mit diesem Thema beschäftigt, ist der Gattung des Bilderbuches zuzurechnen. Die Funktion dieser Bilderbücher ist vor allem eine Präventive. Die Autoren sind bemüht, den Kindern Stärke, Selbstbewußtsein, Durchsetzungsvermögen und Selbstbestimmung über ihren Körper zu vermitteln. Bücher zum Thema fehlen nahezu für Leserinnen der Altersgruppe zwischen acht und zwölf Jahren. Häufiger ist der sexuelle Mißbrauch Gegenstand der Auseinandersetzung in Jugendbüchern. Diese setzen meist bei »bereits Geschehenem« ein und sollen bei einer Bewältigung helfen. Literarische Verarbeitungen von männlichen Opfern oder Texte, deren mißbrauchter Protagonist ein männlicher ist, sind noch immer selten. Ebenso selten sind literarische Abstraktions- oder Distanzierungsversuche in diesen Büchern. Fiktion und Realität entsprechen sich größtenteils.